

Uddrag af et 150aarigt Haandskrift om den jyske Hede.

Ved Sognepræst John M. Møller i Kærum.

I det store kongelige Bibliotek¹ findes en Afhandling, som en forhenværende Præst, Mag. H. W. Kaalund i Aaret 1756 indsendte til Gehejmerraad, Greve Moltke. Den bestaar af 9 — med en smuk og tydelig Haand skrevne — Folio-Sider og kaldes „Oeconomiske Anmærkninger over den jyske Heedes høyst fordeelagtige Indrætning“. Et Uddrag af bemeldte „Anmærkninger“ vil formentlig have nogen Interesse.

Men først nogle Ord om Forfatteren. Hr. Kaalund, som var en Præstesøn fra Sjælland og født Aar 1709, blev en temmelig berejst Mand; som teologisk Kandidat fik han et Stipendium og rejste i nogle Aar i Udlandet²; 1741 blev han Feltpræst ved de danske Tropper i hannoveransk Tjeneste, men blev saa 1743 kaldet til Sognepræst for Vorbasse og Grene Menigheder, fra hvilket Embede han blev afsat 1745, da han af sin forhenværende Tjenestepige Anna Clara Tønnesdatter fra Lintrup Sogn var bleven udlagt som Barnefader. Han levede derefter til sin Død som Lejligheds-

¹ Ny kgl. Saml. i Folio 424.

² I Wittenberg tog han Magistergraden (ca. 1737).

digter i København. I et Skrift, som udkom i hans Dødsaar (1767), kalder han sig „den i 46 Aar en Suite¹ opvartende poetiske Hofsanger“.

Hans Poesier, af hvilke adskillige er trykte, har nu ingen videre Interesse; men hans Afhandling om den jyske Hede indeholder, forekommer det mig, et og andet, som endnu fortjener at læses. I en Indledning fortæller han først, at han af tre Grunde har opsat at komme med sit Forslag:

1. Hans fattige og foragtede Tilstand kunde lettelig foraarsage den Mening, at han for nogen Slags Fordel og egen Interesses Skyld vilde agere Projektmager, hvilket dog ingenlunde er hans Øjemed, hvor kummerlig han end maa ernære 9 daglige Munde².
2. Fordi Greven formodentlig var ked af de indsendte mange (og kan ske, vel de fleste) ugrundede oeconomiske Forslag. Og
3. fordi han aldrig, uagtet mange oversendte Skrivelser, havde fra den forleden afdøde Amtsforvalter, Kancelliraad Roed i Kolding kunnet faa tilbage et lille Landkort, som han over de ham bekendte og af ham øjensynlig og møjsommelig undersøgte Heder i Ribe Stift havde, da han var Præst i Vorbasse, til sin egen Tidsfordriv forfattet, og som han i en patriotisk Mening og for gammelt Bekendtskabs Skyld havde overleveret til Roed som en kongelig Betjent, der saadant nærmere burde undersøge.

Derefter bemærker Kaalund, at han som en paa

¹ En suite ɔ: i Rad.

² K., som var ugift, da han blev afsat, ægtede senere Alexandrine Tissing, som døde i København 1765.

Landet født og opfødt Præstesøn altid har haft besynderlig Lyst til Landvæsenet, hvorom han vel og kunde give mange meget nyttige Observationer til Kende, hvilke han paa sin 6 à 8 Aars Udenlandsrejse har hos adskillige Nationer remarqueret. Endvidere anfører han, at hans forrige præstelige Bopæl i Vorbasse Sogn er som et Centrum af den der omliggende og paa-grænsende vidtløftige Hede, og at han for at forslaa Tankerne i denne sin sibiriske Enlighed og i sin dermed formedelst Kaldets utrolige knappe Indkomster beknyttede Fattigdom dagligen, naar Embedet og Husoeconomien det tillod, vidt og bredt igennemstrefede disse omliggende, vidt udstrakte og ubeboede Heder.

Selve Afhandlingen bestaar af 5 Afsnit.

I. *Om Agerdyrkningen.*

Der er paa Hederne Plads til flere Boliger; der har været flere før, man kan kende, hvor Agrene for mere end 100 Aar siden har været.

Den brugelige Agerdyrkningsmaade er ikke heldig. Naar en eller anden Ager bliver efter 3 à 4 Aars Brug ufrugtbar, afbrændes ikkun en ny, deraf flyder en lastværdig Magelighed hos Bønderne, og afbrændte Hedeagre er ikke skikkede til Byg eller Havre; derfor benytter Beboerne sig almindelig af Stude og Køer til Befordring og Pløjning. Ejer en Bonde et Par Heste, bruger han dem mest om Sommeren til at bortbringe Jydepotter; men derved forkører han Hestene og forsommer sin Sommergerning. Hans Kreaturer maa om Vinteren ernære sig af den immervarende grønne Lyng og uddrives næsten daglig, endskønt de maa gaa i Sne indtil K næerne. De fleste Bønders daglige Drik

der i Egnen bestaar enten i Brændevin hos den formuende eller i koldt Vand hos de fattige, hvorover det og der er en besynderlig Raritet at bekomme en Drik Øl hos en Bonde; men det er ikke usædvanligt at se, hvorledes Børn, næppe 2 Aar gamle, kan i en Drik nedslukke en ganske Pægl Brændevin.

II. *Om Biværk og om Roers, Rødløgs og Hvidkaals Plantelse.*

Bier finde en overmaade Føde og Fornøjelse i at opholde sig i store Heder. Lyngen er en Urt, der allerlængst beholder sit Blomster. Der bør oprettes Biværk. Bien er et Kreatur, som føder sig selv og beriger sin Ejerman. Medens Kaalund var Præst i Vorbasse, fandt han det første Aar en Bisværm i Heden, bragte den paa behørig Maade til sin Præstegaard, og inden 3 Aars Forløb havde han 10 fuldkomne og meget dygtige Bistokke eller Bistader. I Heden vokser der i største Mængde Tyttebær, som efter den jyske Talemaade kaldes Krøsbær, hvis sødagtige Blomster er for Bierne højst behagelige, og der gror tillige i Overflødighed de saakaldte Tjæreblomster, hvilke Bierne overmaade elsker.

Der bør dyrkes Roer, Rødløg og Hvidkaal. Skoleholderen i hans daværende Annekssogn, Grene, gjorde efter hans Tilskyndelse en Prøve derpaa, som bragte denne betydelig Fordel. „Hvor fordelagtigt vilde det vel ikke blive for hele Landet“, spørger Kaalund, „om man af disse Hedenske Udørker stræbte at gøre et frugtbart Ægypten paa Rødløg etc?“

III. *Skoves Anlæggelse der i Heden.*

Paa mange Steder i Heden findes Skovkrat, op-

løbne unge Ege samt Bøgespirer af 2 à 3 Alens Længde og derover. Men de mangfoldige Bukke- og Gedejorder, som der overalt i Hedeegnen lægges Vind paa, afgnaver Barken af disse spæde Skud og Spirer. Der kan ellers godt gro Træer. Hr. Peder Winding, da Præst i Brørup og Lindknud, havde midt i Heden opelsket sig blandt saadant et Krat over 100 Stykker unge Ege, hvilke han, ved at bebinde Stammen med Tjørnegrene, havde beskærmet imod Gederne Gnaven. Samme unge Ege opnaaede i den Tid, Kaalund var Præst i Vorbasse, en Vækst af 6 til 7 Alens Højde.

IV. *Om adskillige fiskerige Søer og Vande.*

Der findes i Hederne store Parker, Søer og Aaer, hvor der er en talrig Hoben Fisk; men Beboerne har intet Fiskeredskab og er uerfarne med Hensyn til Fiskeri; de er desuden magelige, og altsaa faar intet Menneske Nytte af denne skjulte Herlighed. „Jeg betjente mig engang efter Hr. Etatsraad Lichtenbergs¹ givne Permission (saa som han da var og endnu er min Velyndere) af hans Fiskeredskab til at lade undersøge adskillige store Søer, som befandtes paa et og andet Sted i Nabolaget af mine Sogne, og den Mængde, som vi ved hver Dræt opfiskede, var ganske utrolig; dog var saavel Brasenerne som Aborrerne ikke af nogen besynderlig Størrelse, hvilket efter den medværende Fiskers Mening kom uden Tvivl deraf, at Mængden af disse utallige Fisk hindrede hinanden i Væksten, item fordi Søerne var saa særdeles med Dynd og Rør opfyldte, saa at Garnet umulig kunde

¹ L. ejede Engelsholm.

gaa til Bund, hvor de største Fisk plejer at opholde sig“.

De fleste af disse fiskerige Søer ligger splittet ad i den vidtløftige Hede og tilhører Kongen; men endskønt Kaalund ofte dengang forestillede sligt den da levende Amtsforvalter i Kolding, afg. Kancelliraad Roed, saa kunde han dog aldrig persuadere¹ denne til at rejse om med ham i Heden for at tage disse Søer i personlig Øjesyn, ej heller til at bese Krattene i denne vidtløftige Hedeegn. „Den derfor, som skal udrette noget retskaffent derved, maa ej alene være der vel bekendt, men endog have en particulaire Ordre dertil; thi ellers løber det ufejlbarligt igennem det grove Sold, og mit underdanigste og sandfærdige samt velmente Forslag vorder derved ganske bortkastet; thi som slige nye Tings Oprettelse og Istandsættelse koster besværlige Rejser og mangt et møjsommeligt Fodtrin, saa gerne vil de fleste skaane sig, naar de kan, for deslige Besværligheder“.

Endeligen

V. *Om en særdeles mærkværdig og ulignelig stor Sten.*

I Beskrivelsen af denne Sten, som siges at ligge en halv Fjerdingsvej fra Præstkær Præstegaard, hedder det bl. a. saaledes:

„Jeg lod af Nysgerrighed kaste eller grave 6 Alen dybt ned i Jorden rundt omkring Stenen, og da havde den endnu samme Circumference², og uagtet jeg lod endnu en Naver, bunden paa en lang Stang af 6 til 8 Alen, bore ganske dybt ned i Jorden, saa fandt jeg

¹ 3: overtale.

² 3: Omfang.

dog ved den nedgravede eller nedborede Naver, at Stenen endnu var dybere, hvorfor jeg uden al Tvivl og med god Grund kan anse den Sten for at være en Konge iblandt alle de Stene, som ligge kendelige og ovenfor Jorden i det hele Danmark. Stenen blev og af Præsten Hr. H. Winding kaldet Konge-Stenen, hvilket Navn den der i Eggen er karakteriseret ved overalt. Den ligger paa en liden ophøjet Bakke, og naar man staar oven paa Stenen, saa kan man oven over nogle Skove se Kirken i Varde, som ligger 4 stive Mile derfra. NB. Vejret maa ej være taaget, men klart. For det højstrespektive Lærde Selskab var det anstændigt at lade denne forskrækkelige store Sten opgrave og nøje eftermaale, da der maaske vel endda kunde findes det under den, som kunde rigelig belønne den ringe Bekostning.“ — Forfatteren, som vel har ment, at den store Sten fyldte godt og burde medtages, selv om den strengt taget ikke ret meget vedkom Hede-sagen, skriver saa til Slutning:

„Dette foregaaende haver jeg underdanigst i en re-delig og ganske uinteresseret Mening vildet foredrage, forhaabendes, at det naadig maa optages, ligesom og hver Tøddel derudi skal sandfærdig befindes. I det øvrige vil jeg udbede mig den Naade, at jeg fremde-les tør kalde mig

Deres Høy-Grævelige Excellences

underdanigste Client og Tienere

Hans Wilhelm Kaalund,

Kjøbenh., d. 17. Maj 1756.

Mag. Phil.*
